

ÇEVİRİ/TRANSLATION

ÇEVRESEL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME TASLAĞI

(DRAFT INTERNATIONAL COVENANT ON ENVIRONMENTAL RIGHTS*)

Çev./Translated by: Merve Alçık Engürülü**

Çevresel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ÇHİUS) taslağı, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi tamamlar ve günceller; öncekiler gibi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden türetilmiştir. Modern insan hakları rejiminin anılan bu temel unsurları yaklaşık 50 yıldır yürürlüktedir; ancak çevre veya iklim değişikliğine hiç atıfta bulunmamaktadırlar.

ÇHİUS, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, kirlilik ve atıktan oluşan üçlü gezegen krizinin şimdi, burada olduğu ve yoğunlaştığı insanlık tarihinin bu anında hayati önem taşımaktadır. Bağlayıcı, küresel olarak onaylanmış bir insan hakları belgesi, şimdiki ve gelecek kuşakların yeryüzünde yaşaması için gerekli olan bölünmez, birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı hakları açıklığa kavuşturmak için gereklidir. ÇHİUS, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını tanıyan 2021 tarihli BM İnsan Hakları Konseyinin(A/HRC/RES/48/13) ve 2022 tarihli BM Genel Kurulunun (A/RES/76/300) kararını temel almaktadır.

ÇHİUS'un işbu taslak metni şunlardan oluşmaktadır:

- Diğerlerinin yanı sıra, çevrenin, kara, su, okyanuslar, atmosfer ve uzay da dâhil olmak üzere tüm boyutlarıyla anlaşıldığını öne süren ve her insanın doğayla uyum içinde onurlu bir şekilde yaşama hakkına dikkat çeken bir başlangıç;

---

* Sözleşme Taslağını Hazırlayan: Centre International de Droit Comparé de l'Environnement, (CIDCE), - 32, rue Turgot - 87000 Limoges (France); Telefon: +33 (0) 607730751; Web site: <http://www.cidce.org>; E-mail: michel.prieur@unilim.fr - admin@cidce.org.

** Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, mervealcik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-6540>.

- Kısım I, bir dizi hak ve yükümlülükleri ortaya koymaktadır. Birincisi, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını tesis eder ve sağlık, su, gıda ve konut hakkı da dâhil olmak üzere çevreyle ilgili temel insan haklarını tanımlar; ikincisi, yükseltilmiş düzeyde çevre koruma hakkı ve geriye götürülemez haklarını içerecek şekilde maddi çevresel hakların yanı sıra çevresel adalete ilişkin usuli hakları tesis eder; ve üçüncüsü, toplumsal cinsiyet eşitliği haklarını teyit eder ve özellikle çocukların, gençlerin ve diğer özellikle savunmasız grupların haklarını teyit eder;
- Kısım II, afet durumlarında ve acil durumlarda yardım ve iş birliği yükümlülüğünü de içeren genel bir uluslararası iş birliği yükümlülüğünü tesis eder;
- Kısım III, Sözleşmenin uygulanmasını temin eder;
- Kısım IV, uyumluluğu izlemek ve denetlemek için bir Çevresel Haklar Komitesi tesis eder;
- Kısım V, Sözleşmenin yürürlüğe girmesine ilişkin son hükümleri içerir;
- ÇHIUS taslağı, aynı zamanda Başvurular Prosedürüne ilişkin bir Eki de içermektedir.

ÇHIUS'un mevcut taslağı, Profesör Michel Prieur başkanlığında Karşılaştırmalı Çevre Hukuku Uluslararası Merkezi (KÇHUM - *Centre International de Droit Comparé de l'Environnement (CIDCE)*) tarafından ve Avrupa, Afrika, Orta Doğu ve Kuzey, Orta ve Güney Amerika'da yer alan 15 ülkeden gelen 28 kişiden oluşan bir çalışma grubunun desteğiyle hazırlanmıştır. Daha önceki uluslararası sözleşmelerin uygulanmasını takiben, *CIDCE*, Çevresel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin BM İnsan Hakları Konseyi ve Genel Kurulu tarafından kabul edilmesini teşvik etmek ve BM üye devletleri tarafından onaylanmasını desteklemek için devlet sponsorları arayacaktır.

Başlangıç

Bu Sözleşmeye Taraf devletler,

1. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede yer alan ilkelere uygun olarak, insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onurun ve eşit ve devredilemez haklarının tanıya-

rak; Dünyada özgürlük, adalet ve barışın sağlanması ve bu hakların insanın doğuştan gelen onurundan kaynaklandığını *tanıyarak*,¹

2. Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca halkların, toplumsal ilerlemeye ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları² sağlamaya ve insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel saygıyı ve bunlara riayet edilmesini³ teşvik etmeye kararlı olduklarını *göz önünde bulundurarak*,

3. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca, özgür insanların korku ve ihtiyaçtan uzak yaşaması idealine ancak herkesin özgürce yaşayabileceği koşullar yaratıldığı takdirde ulaşılabileceğini, bunun herkesin çevre haklarından, medeni ve siyasi haklarından ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından⁴ yararlanabileceği koşullar yaratıldığında gerçekleştirilebileceğini *kabul ederek*,

4. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı da dahil olmak üzere tüm insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez ve karşılıklı bağımlı olduğunu ve bu haklara saygı duymanın, bu hakları korumanın ve geliştirmenin Devletlerin, bireylerin ve diğer kamu ve özel kuruluşların sorumluluğunda olduğunu *yeniden teyit ederek*,⁵

5. Barışın, çevresel hukukunun üstünlüğünün, insan haklarına saygının, sürdürülebilir çevresel kalkınmanın, kalkınma hakkının ve gezegensel sınırlar dahilinde yaşanabilir bir Dünyada çevrenin korunmasının bölünemez olduğuna⁶ *inanarak*,

¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 16 Aralık 1966, (“ESKHUS”), Başlangıç; Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 16 Aralık 1966, (“MSHUS”), Başlangıç.

² Birleşmiş Milletler Anlaşması, Başlangıç, parag. 4.

³ Birleşmiş Milletler Anlaşması, madde 55 ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10 Aralık 1948 (“İHEB”), Başlangıç.

⁴ Ibid.

⁵ 16 Aralık 1977 tarihli 32/130 sayılı ve 4 Aralık 1986 tarihli 41/117 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararları.

⁶ 14 Haziran 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında kabul edilen Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi, (“Rio Bildirgesi”), 25. İlke; 19 Aralık 2023 tarihli, 78/203 sayılı Kalkınma Hakkı konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun en son yayımlanan kararı ve 6 Ekim 2022 tarihli, 51/7 sayılı İnsan Hakları Komisyonunun en son yayımlanan kararı.

6. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca, herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yeterli bir yaşam standardına hakkı olduğunu⁷ kabul ederek,

7. Çevrenin, karalar, sular, okyanuslar, atmosfer ve uzay da dâhil olmak üzere tüm boyutlarıyla anlaşıldığını ve temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının kamusal, özel, teamül hukuku kapsamında veya kamu yararı uyarınca sahip olunan tüm çevresel kaynaklar açısından geçerli olduğunu göz önünde bulundurarak,

8. İnsanlığın ve doğanın karşı karşıya olduğu risklerden, özellikle de iklim değişikliğinin neden olduğu afetler de dâhil olmak üzere afetlerin artan sıklığı ve yoğunluğu; biyolojik çeşitliliğin hızla kaybolması; havanın, karaların ve okyanusların kütüleşmesi; ve bulaşıcı hastalıklar ve pandemilerin küresel düzeyde yayılması gibi risklerin tümünün temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı da dâhil olmak üzere tüm insan haklarından tam olarak yararlanmayı giderek daha fazla etkilediği ve şimdiki ve gelecek kuşaklar⁸ açısından yaşamsal bir tehdit teşkil ettiği hususunda derinden endişe duyarak,

9. Tüm insanlığı zorunlu olarak etkileyen çevresel bozulma ile özellikle yaşam hakkı, sağlık hakkı, su hakkı, gıda hakkı, özel hayata

⁷ İHEB, madde 25/1.

⁸ Fransa Cumhurbaşkanı F. Hollande tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine 28 Nisan 2016 tarihinde sunulan, Taslak Evrensel İnsanlığın Hakları Bildirgesi, Başlangıç, parag.7; 19 Aralık 2023 tarihli, 78/153 sayılı, İnsanlığın şimdiki ve gelecek nesilleri için küresel iklimin korunması konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararı, A/RES/78/153; 12 Temmuz 2023 tarihli, 53/6 sayılı İnsan Hakları ve İklim Değişikliği konulu İnsan Hakları Konseyi kararı, A/HRC/RES/53/6; İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörünün toksik kirlenme (A/HRC/49/53, 2022), sağlıklı gıda (A/76/179, 2021), su krizi (A/HRC/46/28), 2021), temiz hava (A/HRC/40/55, 2019), iklim değişikliği (A/74/161, 2019; A/HRC/31/52, 2016) ve biyolojik çeşitliliği (A/HRC/34/49), 2017) ele alan tematik raporları; 2022 tarihli gelecekteki salgınların önlenmesinde insan hakları ve çevrenin korunmasına ilişkin uzman seminerinin özeti, A/HRC/52/44, 2022; Tehlikeli maddelerin ve atıkların çevreye duyarlı yönetimi ve bertarafının insan hakları açısından etkilerine ilişkin Özel Raportörün aşağıdakilerle ilgili raporları: iklim değişikliği (A/HRC/54/25, 2023), yerli halkların hakları (A/77/183), 2022), madencilik (A/HRC/51/35, 2022) ve plastik (A/76/207, 2021); Özel Raportörün iklim değişikliği bağlamında insan haklarının desteklenmesi ve korunmasına ilişkin ilk raporu (A/77/226, 2022).

saygı hakkı ve usuli haklar⁹ olmak üzere doğrudan veya dolaylı insan hakları ihlallerinin de sıklıkla beraberinde geldiğini *kaydederek*,

10. Karşılıklı olarak bazı insan hakları ihlallerinin de çevrenin tahribini de beraberinde getirdiğini de *kaydederek*,

11. Çevresel bozulma karşısında insan haklarının bir tür dayanıklılık olduğunu¹⁰ *dikkate alarak*

12. Herkesin doğayla uyum içinde ve gezegenin sınırları dâhilinde¹¹, insanlar ve doğal ekosistemler arasındaki simbiyotik bağlantı yoluyla karşılıklı yarara dayalı bir ilişki içinde yaşama hakkına sahip olduğunu *kaydederek*,

13. Her insanın, onurlu ve refah içinde bir yaşama olanak tanıyan kaliteli bir çevre hakkına sahip olduğunu belirten 1972 Stockholm Bildirgesinden bu yana temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını güvence altına alan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 76/300 sayılı kararı ve İnsan Hakları Konseyinin 48/13 kararı ile daha da detaylandırıldığı ve tamamen kabul edildiği hususunda mevcut uluslararası odayışmayı *hatırlatarak*,

14. Sağlıklı bir çevre hakkının çeşitli uluslararası ve bölgesel sözleşmeler ve Birleşmiş Milletler üye devletlerinin çoğunluğunun anayasaları tarafından tanındığını *kaydederek*,

15. Geniş örgütlenme özgürlüklerinin, çevresel hakları savunma hakkının, bilgi edinme, katılım ve yargıya erişim haklarının uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde tanındığını *göz önünde bulundurarak*,

---

⁹ David R. Boyd, Sağlıklı Biyosfere Dayalı İnsan Hakları, A/75/161, 2020; Tlaleng Mofokeng, Gıda, Beslenme ve Sağlık Hakkı, A/78/185, 2023.

¹⁰ Avrupa Konseyi, Afet riskinin azaltılması ve insanların dayanıklılığına ilişkin etik ilkeler, EUROPA, Strasbourg, 2011.

¹¹ Stockholm Bildirgesi, 1. İlke; Rio Bildirgesi, 1. İlke; 1998 tarihli Aarhus Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Anlaşması (“Aarhus Anlaşması”), madde 1; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, madde 24; 2018 tarihli Latin Amerika ve Karayipler’de Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Halkın Katılımı ve Adalete İlişkin Escazú Bölgesel Sözleşmesi, (“Escazú Sözleşmesi”), madde 1; 76/300 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; 48/13 sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı.

16. Barış, kalkınma ve çevresel korumanın birbirine bağlı ve bölünmez olduğunu¹² kabul ederek

17. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkı için devletler, kişiler ve diğer kamu kuruluşları ile özel kuruluşlar için bağlayıcı ve bunlar tarafından uygulanabilir uluslararası kuralların evrensel bir Sözleşme kapsamında oluşturulmasının artık acil olduğunu göz önünde bulundurarak,

Aşağıdaki maddeler üzerinde mutabık kalmışlardır:

KISIM I: HAKLAR VE YÜKÜMLÜLÜKLER

Madde 1. Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Hakkı

1. Herkes¹³, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Böyle bir çevre; güvenli ve istikrarlı bir iklim, sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik, zehirsiz ortamlar; temiz hava, güvenli ve yeterli su ve sağlıklı ve sürdürülebilir şekilde üretilmiş gıdaları içerecek şekilde anlaşılmalıdır.

2. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkına saygı duyulmalı, korunmalı ve etkili ve eşitlikçi bir şekilde gerçekleştirilmeli; doğayla uyumlu, şimdiki ve gelecek kuşakların kişisel ve kolektif sağlık, güvenlik, geçim ve refahları sağlanmalıdır.¹⁴

3. Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının gerçekleştirilmesi ve bu hakkın kullanılması, doğa haklarının tanınması ve uygulanmasına dayanan karşılıklı fayda sağlayan bir ilişki içinde, insanlar ve doğal ekosistemler arasındaki ortak yaşam bağlantısı aracılığıyla teşvik edilmelidir.

4. Herkesin çevreyi koruma ve çevrenin geliştirilmesine katkıda bulunma yükümlülüğü vardır.

¹² Rio Bildirgesi, 25. İlke.

¹³ İngilizce aslında every person and all peoples olarak ifade edilen söz öbeği, taslak sözleşme metninde geçtiği maddelerde Türkçeleştirilirken herkes olarak ifade edilmiştir. (ç.n.)

¹⁴ Stockholm Bildirgesi, 1. İlke; Rio Bildirgesi, 1. İlke; Aarhus Anlaşması, madde 1; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, madde 24; Escazú Sözleşmesi, madde 1; 76/300 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; 48/13 sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı.

Madde 2. Çevreyle İlgili İnsan Hakları

1. Herkes, aşağıda sayılanları da içerecek şekilde çevreyle ilgili insan haklarına sahiptir:

a) “Tek Sağlık” yaklaşımı ilkeleriyle desteklenen, her yaşta refahı destekleyen, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı;¹⁵

b) Sanitasyon ve hijyen açısından yeterli ve hakkaniyetli, güvenli ve makul fiyatlı içme suyu hakkı;

c) Çevresel zorlukları karşılamaya elverişli sürdürülebilir gıda sistemleri aracılığıyla yeterli miktarda ve güvence altına alınmış sağlıklı ve besleyici gıdaya ulaşma hakkı; ve

d) Yeterli, güvenli ve makul fiyatlı konut hakkı.

2. Taraf devletler, çevresel zarara karşı en savunmasız veya özellikle çevresel zarar riski altında olanların ihtiyaçlarını, risklerini ve kapasitelerini dikkate alarak haklarını korumak için gereken ek tedbirleri almalıdırlar.¹⁶

Madde 3. Yükseltilmiş Düzeyde Çevre Koruma Hakkı ve Geriye Götürülemezlik

1. Herkes, çevrenin daha yükseltilmiş düzeyde korunması ve halihazırda ulaşılan düzeylerde geriye götürülemezlik hakkına sahiptir.¹⁷

¹⁵ ESKHUS, madde 12; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No:14 (2000); Gündem 2030, Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 3; 30 Haziran 2018 tarihli ve 3/4 sayılı, Çevre ve Sağlık konulu Birleşmiş Milletler Çevre Asamblesi Kararı, UNEP/EA.3/Res.4; 7 Ekim 2022 tarihli ve 51/21 sayılı Herkesin ulaşılabilir en yüksek standartta fiziksel ve zihinsel sağlıktan yararlanma hakkı konulu İnsan Hakları Konseyi Kararı, A/HRC/RES/51/21.

¹⁶ İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 14. İlke.

¹⁷ Rio+20 Sonuç Belgesi, 2012, parag. 20; 30 Aralık 2013 tarihli, A/HRC/25/53 sayılı John H. Knox’un Raporu, parag. 55; 1 Şubat 2016 tarihli, A/HRC/31/52 sayılı John H. Knox’un Raporu, parag. 67, 68, 75; 2012’de Kore/Jeje’de düzenlenen Dünya Kongresinin 5.128 sayılı ve 2016’da Hawaii’de düzenlenen Dünya Kongresinin 0.82 sayılı Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (UDKB) Kararları; Avrupa Parlamentosu’nun, 29 Eylül 2011 tarihli, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) öncesinde ortak bir AB tutumunun geliştirilmesine ilişkin kararı, parag. 97; UDKB, Uluslararası Çevre ve Gelişme Sözleşmesi Taslağı, 2015 (“UDKB Taslağı”), madde 10; Paris İklim Sözleşmesi, madde 4/3; Escazú Sözleşmesi, madde 3-c.

2. Taraflar, daha yükseltilmiş düzeyde koruma sağlamak amacıyla çevreye yönelik tehditlerle etkili bir şekilde mücadele etmek için gerekli tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirler, ciddi çevresel bozulmaya neden olan veya insan sağlığına zararlı olduğu bilinen herhangi bir faaliyet ve maddenin doğrudan veya dolaylı olarak başka devletlere taşınması veya aktarılması sonucunu doğuramaz.¹⁸

Madde 4. Çevresel Bozulmanın Önlenmesi Hakkı¹⁹

1. Herkes, insan haklarından tam olarak yararlanılmasına engel olacak her türlü çevresel zararı önleyecek tedbirlerin alınması hakkına sahiptir.²⁰

2. Bu amaçla herkesin çevrenin bozulmasını önleme görevi bulunmaktadır.

3. Herkesin yanı sıra, kendi yetki sınırları dahilinde taraf devletler, kendi faaliyetlerinin ve kontrolleri altındaki faaliyetlerin diğer devletlerin çevrelerine veya ulusal yargı yetkisi sınırları dışındaki alanlara zarar vermemelidirler.

Madde 5. İhtiyati Tedbirler Hakkı²¹

1. Çevresel bozulmayı önlemek veya bu Sözleşmede tanınan haklardan herhangi birini korumak amacıyla, herkesin, bu Sözleşmede korunan haklarına uygun olarak ihtiyati tedbirler alınmasını isteme hakkı vardır.

2. Bu amaçla herkes gerekli tedbirleri almakla görevlidir.

Madde 6. Çevresel Bozulmaya Karşı Telafi ve Zararların Tazmini Hakkı

1. Herkes, kirleten öder ilkesine uygun olarak, çevresel bozulmayı önleme ve çevresel bozulmayı onarma maliyetlerinin kirleten tarafından karşılandığını iddia etme hakkına sahiptir.²²

¹⁸ Rio Bildirgesi, 14. İlke; UDKB Taslağı, madde 18.

¹⁹ Stockholm Bildirgesi, 21. İlke; Rio Bildirgesi, 2. İlke; UDKB Taslağı, madde 14.

²⁰ İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 1. ve 2. İlkeler.

²¹ Rio Bildirgesinin 15. İlkesi; UDKB Taslağı, madde 6; 2005 tarihli Fransız Çevre Şartının 5. maddesi; Rio+20 Sonuç Belgesinin 158. paragrafı; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin ("BMİDÇS") 3/3. maddesi; Cartagena Biyogüvenlik Protokolünün 1. maddesi; Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesinin 1. maddesi; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 7-e.

2. Herkes, çevreye verilen zararın öncelikle eski durumuna döndürülmesi²³ yoluyla tazmin edilme veya bu tür bir zarar nedeniyle uğranılan zararın tazmin edilmesi yoluyla tazminat hakkına sahiptir.

Madde 7. Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi Hakkı²⁴

1. Herkes, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek veya insan haklarından tam olarak yararlanılmasını engelleyecek projeler, planlar, programlar, politikalar ve faaliyetler için önceden çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri yaptırma hakkına sahiptir.²⁵

2. Çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri, sınır aşan etkileri ve potansiyel sorumlulukları içerecektir. Bu bağlamda taraflar, kendilerini etkilemesi muhtemel projeleri ilgili devletlere bildirecek ve derhal ve iyi niyetle istişarelerde bulunacaklardır.

Madde 8. Doğayla ve Çevresel Sürdürülebilirlikle Uyumlu Kalkınma Hakkı²⁶

1. Herkes bu Sözleşmede belirtilen haklar da dâhil olmak üzere, diğer tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden ayıramaz ve bun-

²² Rio Bildirgesi, 16. İlke; Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışında Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme madde 21; UDKB Taslağı, madde 29; 1991 tarihli Önleme ve kirlilik kontrolü maliyetlerinin yanı sıra çevreye verilen zararın maliyetlerinin içselleştirilmesine ilişkin OECD C (90) 177 (final) tavsiyesi.

²³ Stockholm Bildirgesi, 21. İlke; Rio Bildirgesi, 2. İlke; Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua'nın sınır bölgesinde yürüttüğü bazı faaliyetler, (Kosta Rika/ Nikaragua), 2 Şubat 2018.

²⁴ Rio Bildirgesi, 17. ve 19. İlkeler; UDKB Taslağı, madde 46; John H. Knox'un, 30 Aralık 2013 tarihli, A/HRC/25/53 sayılı raporu, parag. 30; Sınır aşan Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Espoo Sözleşmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye İlişkin Kiev Protokolü; Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, madde 14/1; BMİDÇS, madde 4/1; Deniz Hukuku Sözleşmesi, madde 206; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, Kısım IV; Uluslararası Adalet Divanı, Pulp Mills kararı, Arjantin/Uruguay, 20 Nisan 2010.

²⁵ İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 8. İlke.

²⁶ Kalkınma Hakkı Bildirgesi, 4 Aralık 1986 tarihli, 41/128 sayılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, madde 22; Afrika İnsan ve Halkların Haklarına İlişkin Şartın Afrika'daki Kadın Haklarına İlişkin Protokolün III. maddesi; Rio Bildirgesi, 3. İlke; 14 Temmuz 2023 tarihli, 53/28 sayılı, Kalkınmanın Tüm İnsan Haklarından Yararlanılmasına Katkısı konulu İnsan Hakları Konseyi kararı; 18 Temmuz 2023 tarihli, A/HRC/54/50 sayılı, Kalkınma Hakkına İlişkin Uluslararası Sözleşme Taslağı, Kalkınma Hakkı Çalışma Grubu Raportörü Başkanı Raporu, madde 4; UDKB Taslağı, madde 11; Gündem 2030, parag. 35.

larla bağlantılı olan, doğayla ve çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu, devredilemez bir gelişme hakkına sahiptir.

2. Taraflar, doğayla ve çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu gelişme hakkının güvence altına alınması amacıyla, bu Sözleşmede öngörülen hak ve yükümlülüklerle uygun tedbirler alacaklardır.

3. Taraflar, bu Sözleşmede belirtilen hakların şimdiki ve gelecek kuşakların yararına korunması için tüm kamu politikalarının ve kalkınma süreçlerinin uzun vadeli çevresel sürdürülebilirliği entegre etmesini sağlayacaklardır.²⁷

Madde 9. Çevresel Meselelerde Görüş ve İfadeye İlişkin Haklar²⁸

1. Herkes, çevre hakkında görüş sahibi olma ve görüşlerini ifade etme, fikirlerini ve bilgiyi iletme ve yayma hakkına sahiptir.

2. Taraflar bu hakların etkili bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alacaklardır.

Madde 10. Çevresel Bilgi Edinme Hakkı

1. Herkes, bireysel menfaatini kanıtlamak zorunda olmaksızın, tehlikeli maddeler ve faaliyetlere ilişkin bilgiler de dâhil olmak üzere çevreyle ilgili bilgilere uygun maliyetli, etkili ve zamanında erişme ve bunları edinme ve yayma hakkına sahiptir.²⁹

2. Taraflar, azami açıklama ilkesine uygun olarak, ellerinde, kontrollerinde veya gözetimlerinde bulunan çevresel bilgiler açısından halkın çevresel bilgilere erişim hakkını güvence altına alacaklardır.³⁰

3. Bu tür bilgiler, bilgi ve iletişim teknolojileri de dâhil olmak üzere, uygun, anlaşılır ve makul bir maliyetle elde edilebilecek bir şekilde açıklanacaktır.³¹

²⁷ Gündem 2030, parag. 18, 50, 53; 12 Mart 2013 tarihli, UNEP/GC.27/17 sayılı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ("BMÇP"), 27/9- Çevresel sürdürülebilirlik için Adaleti, Yönetimi ve Hukuku Geliştirmek konulu Yönetim Konseyi Kararı; Rio Bildirgesi, 3. ve 4. İlkeler.

²⁸ İHEB, madde 19; MSHUS, madde 19;8 Temmuz 2022 tarihli, A/HRC/RES/50/15 sayılı, 50/15- Görüş ve İfade Özgürlüğü konulu İnsan Hakları Konseyi kararı.

²⁹ İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 7. İlke.

³⁰ Escazú Sözleşmesi, madde 5/1.

³¹ İHEB, madde 19; MSHUS, madde 19; Aarhus Anlaşması, madde 4 ve 5; Escazú Sözleşmesi, madde 5 ve 6; 22 Aralık 2023 tarihli, 78/243- Sürdürülebilir Kalkınma için Bilgi ve İletişim Teknolojileri konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı.

4. Taraflar, yerli ve kabile halklarının koşullarını ve özgünlüğünü dikkate alarak, onlara tanınan hakları göz önünde bulundurarak, onlara yardım sağlanmasına yönelik prosedürler oluşturarak, özellikle savunmasız durumdaki kişi veya grupların çevresel bilgilere erişimini kolaylaştıracaklardır.³²

5. Taraflar, yetkili makamların kendi fonksiyonlarıyla ilgili çevresel bilgileri oluşturmasını, toplamasını, duyurmasını ve yaymasını ve bu bilgiyi periyodik olarak güncellemesini mevcut kaynaklar dahilinde mümkün olduğu ölçüde garanti edeceklerdir.³³

Madde 11. Çevresel Karar Alma Sürecine Katılım Hakkı³⁴

1. Herkes, yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki belirli idari veya genel kararlara ilişkin karar alma süreçlerine erken bir aşamadan itibaren etkili bir şekilde katılma hakkına sahiptir.

2. Katılım hakkı, özellikle çevrenin korunması, kullanılması ve yönetimi üzerinde etkisi olması muhtemel projeler, faaliyetler, stratejiler³⁵, planlar, programlar, politikalar ve kanunlardaki karar alma süreçlerinde geçerli olacaktır.

3. Taraflar, halkın sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi ve cinsiyet özelliklerine³⁶ uygun olarak çevresel karar alma süreçlerine³⁷ halkın açık ve kapsayıcı katılım hakkını sağlayacaklardır.

4. Taraflar, çevresel meselelerde karar alırken halkın katılımının sonuçlarını gerektiği gibi dikkate alacaklardır.

Madde 12. Çevresel Meselelerde Yargıya Erişim Hakkı³⁸

1. Herkes, çevrenin korunması ve onarılması ve bu Sözleşmede korunan haklarla ilgili iddialara ilişkin olarak, kısas, tehdit veya şiddete maruz kalmaksızın, yargı organları veya herhangi başka bir bağımsız ku-

---

³² Escazú Sözleşmesi, madde 5/3.

³³ Escazú Sözleşmesi, madde 6/1.

³⁴ Aarhus Anlaşması, madde 6-8 ve 8; Escazú Sözleşmesi, madde 7.

³⁵ Escazú Sözleşmesi, madde 7/3.

³⁶ Escazú Sözleşmesi, madde 7/10.

³⁷ Escazú Sözleşmesi, madde 7/2.

³⁸ Escazú Sözleşmesi, madde 8.

ruluş önünde derhal, yeterli ve etkili yargı yoluna başvurma hakkına sahiptir.³⁹

2. Sınır aşan çevresel zararın mağdurları, menşee taraf devletteki yargı yollarına erişim hakkına sahip olacaktır.⁴⁰

3. Taraflar, uygun olduğu takdirde ücretsiz dilsel, teknik ve hukuki yardım da dâhil olmak üzere destek mekanizmaları kurarak savunmasız durumdaki kişi veya grupların yargıya erişim hakkını güvence altına alacaklardır.⁴¹

Madde 13. Çevre Eğitimi Hakkı

1. Herkesin çevre ve iklim konularında ömür boyu eğitim ve öğretim alma hakkı vardır.⁴²

2. Çevre eğitimi, dengeli çevresel kullanımlara ve doğal çevreye saygılı farklı yönetim yöntemlerine ilişkin bilginin edinilmesini vurgulayacaktır.

Madde 14. Çevresel Meselelerde Cinsiyet Eşitliği ve Cinsiyet Dönüştürücü Tedbirler

1. Herkes cinsiyet eşitliğine ve iklim değişikliği ve çevresel bozulmaya karşı toplumsal cinsiyete duyarlı eylem hakkına sahiptir. Tüm cinsiyetlerden kişiler, güçlendirme, liderlik, karar alma ve tam, eşit ve

³⁹ İHEB, madde 8; MSHUS, madde 2/3; 16 Aralık 2005 tarihli, 60/147 sayılı “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlalleri İçin Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Hakkına İlişkin Temel İlkeler ve Esaslar” konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı; Rio Bildirgesi, 10. İlke; Aarhus Anlaşması, madde 9/4; UDKB Taslağı, madde 61; Escazú Sözleşmesi, madde 8; İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 10. İlke.

⁴⁰ UDKB Taslağı, madde 62; Endüstriyel Kazaların Sınır Aşan Etkilerine Dair Helsinki Sözleşmesi, madde 9.

⁴¹ Escazú Sözleşmesi, madde 8/5.

⁴² ESKHUS, madde 13; UDKB Taslağı, madde 54; 12 Temmuz 2023 tarihli, A/HRC/RES/53/7 sayılı 53/7- Eğitim hakkı konulu, İnsan Hakları Konseyi Kararının başlangıcında “İklim değişikliği ve doğal afetlerin eğitim hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesi üzerindeki olumsuz etkisi ve iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum konusunda farkındalığın artırılmasında eğitimin rolü.” Benzer şekilde 19 Aralık 2023 tarihli, A/RES/78/156 sayılı, 78/156- 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma için eğitim konulu, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararıyla, “İklim değişikliğiyle mücadele, biyoçeşitliliği ve ekosistemleri koruma, afetlere dayanıklı topluluklar oluşturma konusunda kamu bilincini teşvik etme ve arttırmada sürdürülebilir kalkınma için eğitimin rolü [...]” nü kabul etmektedir. Ayrıca Bkz: İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 6. İlke.

anamlı katılım konusunda eşit haklara ve yöneticiler, liderler ve doğal kaynakların savunucuları ve çevrenin korunmasında değişimin temsilcileri olmak konusunda eşit fırsatlara sahiptir.⁴³

2. Taraflar, cinsiyet eşitsizliğini sürdüren normları ve sistemleri değiştirebilecek adımlar anlamına gelen toplumsal cinsiyet dönüştürücü tedbirleri uygulayacak ve kadınların ve kız çocuklarının temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkıyla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere cinsiyete dayalı ayrımcılığın temel nedenlerini ele alacaklardır.

Madde 15. Çocuklar ve Gençlerin Çevresel Hakları⁴⁴

1. Çocuklar ve gençler, temiz hava, güvenli ve istikrarlı bir iklim, sağlıklı ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik, güvenli ve yeterli su, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda ve zehirsiz ortamlar da dâhil olmak üzere temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkına sahiptir. Bu hak, özellikle çevre kirliliğinin tehlikeleri ve riskleri dikkate alınarak ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı, yeterli yaşam standardı ve eğitim haklarıyla doğrudan bağlantılı olup; yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakları ve ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı haklarıyla doğrudan bağlantılıdır.⁴⁵

2. Çocuklar ve gençler, kanunlar, düzenlemeler, politikalar, standartlar, kılavuzlar, planlar, stratejiler, bütçeler, uluslararası anlaşmalar ve kalkınma yardımlarının kendi yüksek menfaatleri doğrultusunda sağlanması dâhil olmak üzere çevresel kararları alma hakkına sahiptir. Çevresel bir kararın çocuklar ve gençler üzerinde önemli bir etkisi olabileceği durumlarda, onların etkili ve anlamlı katılımları için fırsatların sağlanması gerekmektedir.⁴⁶

3. Çocuklar ve gençler, eğitim yolu da dâhil olmak üzere kendi kaderlerinin aracıları haline gelmeleri adına güçlendirilmeleri için gerekli olan yargıya erişim, çevresel bilgiye erişim, çevresel karar alma süreç-

⁴³ 2022 tarihli, 76/300 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı, s.2.

⁴⁴ İklim değişikliğine özel olarak odaklanarak çocuk hakları ve çevre üzerine Çocuk Hakları Komitesinin 26 Numaralı Genel Yorumu (2023) CRC/C/GC/26; 7 Ekim 2020 tarihli, 45/30 sayılı, Çocuk hakları: Sağlıklı bir çevre yoluyla çocuk haklarının hayata geçirilmesi konulu İnsan Hakları Konseyi Kararı; 19 Aralık 2023 tarihli 78/187 sayılı Çocuk Hakları konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı.

⁴⁵ Genel Yorum No: 26, parag. 63-64.

⁴⁶ Ibid, parag. 16, Çocuk Hakları Sözleşmesine atıfta bulunarak, madde 3.

lerine katılım ve etkili yargı yollarıyla yargıya çocuk dostu erişim haklarına sahiptir.⁴⁷

Madde 16. Çevresel Hak Savunucularının Hakları⁴⁸

1. Bilgi uçuranlar⁴⁹ da dâhil olmak üzere çevresel insan hakları savunucuları, çalışmalarını engellerden ve güvensizlikten uzak bir şekilde yerine getirebilecekleri güvenli ve elverişli bir ortamda bulunma hakkına sahiptir.⁵⁰

2. Çevresel insan hakları savunucuları, diğerlerinin yanı sıra, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması ile çevrenin korunması ve muhafaza edilmesi için gerekli olan çevrimiçi ve çevrimdışı düşünce, ifade, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarını uygularken özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptirler.⁵¹

3. Taraflar, uluslararası yükümlülükler, anayasal ilkeler ve hukuk sistemlerinin temel kavramları da dâhil olmak üzere, insan hakları ala-

⁴⁷ Ibid, parag. 66.

⁴⁸ 19 Aralık 2023 tarihli, A/RES/78/216 sayılı, 78/216- İnsan hakları savunucuları için güvenli ve elverişli bir ortam sağlamak ve korunmalarını sağlamak yoluyla Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunması Konusunda Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organlarının Hak ve Sorumluluğuna Dair Bildirgenin uygulanması konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; 21 Mart 2019 tarihli, A/HRC/RES/40/11 sayılı, 40/11- Çevresel insan hakları savunucularının insan haklarından yararlanmaya, çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katkısı konulu İnsan Hakları Konseyi Kararı; Escazú Sözleşmesi, madde 9.

⁴⁹ Whistleblowing kavramı Türkçe hukuk literatüründe bilgi uçurma olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla İngilizce madde metninde whistleblowers olarak ifade edilen kavram, “Bilgi uçuran, çalışma ortamında veya faaliyet alanında insanlara ve topluma, çevreye veya toplumsal barışa yönelik, önemli ölçüde tehlikelerle bağlantılı yasadışı, israf, dolandırıcılık, kötü yönetim, yetkinin kötüye kullanılması, sağlık, güvenlik veya çevre için önemli tehlike oluşturan ciddi suiistimalleri, yetkili makamları veya halkı bilgilendirerek ortaya çıkaran ve bu sayede bunlarla mücadeleye katkıda bulunan kişi anlamına gelen” (Shalene Edwards, Die Rechtmäßigkeit von Whistleblowing in der Öffentlichkeit nach der EMRK und nach deutschem Recht, Die Gesetzeslage und Gesetzgebungsvorschläge, Peter Lang Verlag, Frankfurt, 2017’den aktaran Fatih Gültekin, İş İlişkisinde İfade Özgürlüğü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2023, s.191) bilgi uçuranlar olarak ifade edilmiştir. (ç.n.)

⁵⁰ 21 Mart 2019 tarihli, A/HRC/RES/40/11 sayılı, 40/11- Çevresel insan hakları savunucularının insan haklarından yararlanmaya, çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katkısı konulu İnsan Hakları Konseyi Kararı, parag 2.

⁵¹ Ibid, parag. 2.

nındaki devlet yükümlülüklerini dikkate alarak, çevresel insan hakları savunucularının yaşam hakkı, kişisel bütünlük, düşünce ve ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile serbest dolaşım hakları ve erişim haklarını kullanma kabiliyetleri dâhil olmak üzere tüm haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi için yeterli ve etkili tedbirleri alacaklardır.⁵²

4. Taraflar, çevresel insan hakları savunucularının bu Sözleşmede belirtilen hakları kullanırken maruz kalabilecekleri saldırıları, tehditleri veya korkutmaları önlemek, soruşturmak ve cezalandırmak için uygun, etkili ve zamanında tedbirler alacaklardır.⁵³

5. Herkes, ekolojik acil durum bağlamında şiddet içermeyen sivil itaatsizlik hakkına sahiptir.

Madde 17. Yerli Halkların ve Kabile Halklarının Çevresel Hakları

1. Belirgin bir insan grubu olarak yerli halklar ve kabile halkları, gelenek ve göreneklere nedeniyle, kendi içsel hukuk düzenleri göz önüne alınarak çevrelerinin, topraklarının, bölgelerinin ve kaynaklarının⁵⁴ korunması hakkına sahiptirler.

2. Yerli halklar ve kabile halkları, toprakları, bölgeleri ve kaynaklarıyla⁵⁵ ilgili faaliyetlerden elde edilen faydaları adil bir şekilde paylaşma hakkına sahiptirler.

3. Yerli halklar ve kabile halkları, geçimleri ve kültürleri için gerekli olan doğal kaynaklara erişim hakkına sahiptirler.

4. Zorla yerinden edilme durumunda, yerli halklar ve kabile halkları, geçimleri ve yaşam tarzlarıyla tutarlı olarak doğal kaynakları etkili bir şekilde kullanmalarına imkân tanıyan yeterli ve güvenli bir yaşama hakkına sahiptirler.

---

⁵² Escazú Sözleşmesi, madde 9.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Rio Bildirgesi, 22. İlke; UDKB Taslağı, madde 16; 13 Eylül 2007 tarihli, A/RES/61/295 sayılı, 61/295- Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; 19 Aralık 2023 tarihli, A/RES/78/189 sayılı, 78/189- Yerli Halkların Hakları, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı; 6 Ekim 2022 tarihli, A/HRC/RES/51/18 sayılı, 51/18- İnsan Hakları ve Yerli Halklar konulu İnsan Hakları Konseyi kararı.

⁵⁵ İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 15. İlke.

5. Yerli halklar ve kabile halkları, çevresel haklarını etkileyen tüm kararlara özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza ve katılım hakkına sahiptir.⁵⁶

Madde 18. Afet Durumlarındaki Kişilerin ve Çevresel Açından Yerinden Edilmiş Kişilerin Hakları

1. Afetlere karşı savunmasız kişilerin, sağlık ve çevre ile ilgili mevcut riskler ve geçmiş kayıplar hakkında önceden ayrıntılı bilgi alma, hızlı ve etkili bir uyarı sistemi ve acil yardım desteği alma hakkı vardır.⁵⁷

2. Taraflar, uluslararası insancıl hukuk da dâhil olmak üzere, bu Sözleşmede ve uluslararası hukukta tanınan tüm insan haklarının afetlere karşı savunmasız kişiler açısından garanti edilmesini sağlayacaklardır.

3. Çevrelerinde meydana gelen ani veya git gide artan değişiklikler sonucunda, gönüllü olarak veya zorla, ülke içinde veya uluslararası düzeyde yerinden edilen kişiler açısından tüm medeni, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel haklar garanti edilecektir.

4. Ülke içinde ve uluslararası alanda yerinden edilmiş kişiler, insanlık onurlarını ve temel insan haklarını güvence altına alacak ve yerinden edilmeleri sırasında “düzenli ve güvenli kalmalarını” sağlayacak özel bir hukuki statüye sahip olma hakkına sahiptir.⁵⁸

Madde 19. Ayrımcılık Yasağı

Taraflar, bu Sözleşmede belirtilen hakların ırk, cinsiyet, yaş, dil, din, siyasal veya başkaca görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüye dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını garanti edeceklerdir.⁵⁹

⁵⁶ ILO Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi, 1989 (No.169).

⁵⁷ Rio Bildirgesi, 18. İlke; Uluslararası Hukuk Komisyonu, Afet Durumunda Kişilerin Korunmasına İlişkin Taslak Maddeler, (“UHK Taslak”), madde 9/2; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Tatar/Romanya, 27 Ocak 2009, parag. 122; Gündem 2030, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 11 ve 13.

⁵⁸ Çevresel olarak yerinden edilmiş kişilerin statüsüne ilişkin Sözleşme Taslağı, 4. Versiyon, 2018, (<https://drive.google.com/file/d/1yRc7aggqZicRFOLPS56n6fI2tZWkhQI/view>); Report of John H. Knox’un 1 Şubat 2016 tarihli, A/HRC/31/52 sayılı raporu, 24. ve 61. paragrafları.

⁵⁹ ESKHUS, madde 2/2; MSHUS, madde 26; UDKB Taslağı, madde 62; İnsan Hakları ve Çevreye İlişkin Çerçeve İlkeler, A/HRC/37/59 (2018), 3. İlke.

Madde 20. Eşitlik ve Dayanışma

Taraflar, bu Sözleşmede belirtilen hak ve yükümlülüklerin nesiller arası eşitlik ve dayanışma içinde kullanılmasını sağlayacaklardır. Taraflar, ortak fakat farklılaşmış sorumluluklarını göz önünde bulundurarak yükümlülüklerini yerine getireceklerdir.⁶⁰

KISIM II: ULUSLARARASI İŞ BİRLİĞİ

Madde 21. İş Birliği Yapma Yükümlülüğü

1. Taraflar, bu Sözleşmede belirtilen hakların gerçekleştirilmesine uygun uluslararası koşulların yaratılması için ortak ve ayrı eylemler yoluyla birbirleriyle iş birliği yapacaklardır.

2. Taraflar tarihsel olarak ayrımcılığa maruz kalan veya savunmasız durumda olan kişilerin ihtiyaçlarını, risklerini ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak, küresel birliktelik ruhuyla ve iyi niyetle, Dünya sistemlerinin sağlığını ve bütünlüğünü izlemek, değerlendirmek, muhafaza etmek, korumak ve onarmak amacıyla kendi yeteneklerine göre iş birliği yapacaklardır.

3. Bu Sözleşmenin tarafları, çevre anlaşmalarının ve çevreyle ilgili diğer uluslararası yükümlülüklerin uygulanmasında, tüm insanların çevresel hakların geliştirilmesi yönünde gayret göstereceklerdir.

Madde 22. Çevresel Hakların Uygulanmasına Yardımcı Olma Yükümlülüğü

Bu Sözleşmede tanınan hakların eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla Taraflar, gerektiğinde diğer Devletlere bilgi alışverişi ve en iyi uygulamalar, kamusal farkındalık, kurumsal ve yasal güçlendirme, teknoloji transferi, kapasite geliştirme ve sivil toplumla etkileşim de dâhil olmak üzere tüm uygun yollar vasıtasıyla yardımcı olmak için bireysel ve ortak olarak somut ve hedefe yönelik adımlar atacaktadırlar.⁶¹

⁶⁰ Dünya Doğa Şartı, 1-6. ilkeler; BMİDÇS, madde 3/1; UDKB Taslağı, madde 5; Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, madde 37; Escazú Sözleşmesi, madde 3; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 7.

⁶¹ ESKHUS, madde 2/1; Rio Bildirgesi, 9. ilke.

Madde 23. Afet Durumlarında ve Acil Durumlarda İş Birliği

1. Taraflar, potansiyel olarak etkilenen Devletlere ve ilgili uluslararası kuruluşlara, kendi yetki alanları veya kontrolleri dâhilinde ortaya çıkan ve bu Sözleşmede belirtilen hakların kullanılmasını olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü çevresel ve iklim acil durumunu, her türlü afeti veya bunlarla ilgili herhangi bir riski ivedilikle bildireceklerdir.

2. Taraflar, ilgili tüm halkı derhal uyaracak, bu tür afet ve acil durumların zararlı etkilerini azaltmak için gerekli tüm tedbirleri alacak ve potansiyel olarak etkilenen Devletlerle erken bir aşamada ve iyi niyetle istişarede bulunacaklardır.⁶²

3. Taraflar, kurtarma ve yardım operasyonlarında birbirlerine yardımcı olacak ve insan haklarına ve ekosistem bütünlüğüne saygıyı sağlayacaklardır.⁶³

KISIM III: UYGULAMA

Madde 24. Etkili Uygulama Yükümlülüğü

Taraflar, bu Sözleşmede belirtilen hak ve yükümlülükleri etkili bir şekilde uygulayacaklardır. Bu amaçla gerekli her türlü tedbiri alacaklardır.

Madde 25. Hakların Sınırlandırılması

Bu Sözleşmede belirtilen hakların kullanılması, yalnızca bu hakların niteliğine uygun olduğu ölçüde ve çevrenin korunması ve demokratik bir toplumda genel refahı geliştirmek amacıyla kanunla belirlenen sınırlamalara tabi tutulabilir.⁶⁴

Madde 26. Sözleşmenin Yorumlanması ve Uygulanması

1. Bu Sözleşmedeki hiçbir hüküm, herhangi bir devlete, organa, şirkete, gruba veya kişiye Sözleşmede tanınmış hakların ya da özgürlüklerin herhangi birinin kaldırılmasına ya da bu Sözleşmede öngörülmuş

⁶² UDKB Taslağı, madde 19.

⁶³ Rio Bildirgesi, 18. İlke; UHK Taslak, 11. ve 12. maddeler; UDKB Taslağı, madde 19; Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Sendai Çerçevesi 2015-2030; 14 Aralık 2022 tarihli, 77/164 sayılı, Afet Riski Azaltma konulu, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı, A/RES/77/164.

⁶⁴ ESKHUS, madde 4; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin San Salvador Protokolü, madde 5; İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, madde 8; 3 Nisan 2023 tarihli, 52/22 sayılı, İnsan Hakları Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü konulu İnsan Hakları Konseyi Kararı.

olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik herhangi bir eyleme girişme veya bir davranışta bulunma hakkını sağlayacak biçimde yorumlanamaz.⁶⁵

2. Bu Sözleşmedeki hiçbir husus, tarafların burada güvence altına alınan hakları korumak için daha güçlü önlemler alma yeteneğini sınırlayacak şekilde yorumlanamaz.

3. Bu Sözleşme, bir tarafça veya uluslararası hukukta tanınan doğa haklarını veya bunların herhangi bir ögesini sınırlayacak şekilde yorumlanamaz.⁶⁶

4. Aşağıdaki ilkeler, tarafların bu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin yorumlanmasına rehberlik edecektir:⁶⁷ ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkesi;⁶⁸ kuşaklar arası doğa ile uyum içinde yaşama hakkı; tüm insanların ve çevrelerinin karşılıklı bağımlılığı.⁶⁹

5. Bu Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgili her türlü şüphe, doğanın korunmasını ve şimdiki ve gelecek kuşakların çevre haklarından tam olarak yararlanmasını mümkün kılacak şekilde çözümlenecektir.⁷⁰

KISIM IV: İZLEME VE UYUM

Madde 27. Çevresel Haklar Komitesi

1. Çevresel Haklar Komitesi, (Bundan sonra “Komite” olarak anılacaktır.) bu Sözleşme kapsamındaki hak ve yükümlülüklerle uygunluğu izlemek ve kontrol etmek için kurulmuştur.

2. Komite, çevresel haklar alanında yüksek ahlaki değere sahip, yetkinliği ve deneyimi tanınmış on sekiz uzmandan oluşmaktadır.

---

⁶⁵ ESKHUS, madde 5/1.

⁶⁶ Doğanın hakları Bolivya, Ekvador, Panama, Uganda gibi çeşitli ülkelerde anayasal ve/veya yasal olarak korunmaktadır.

⁶⁷ Stockholm Sözleşmesi, Başlangıç, parag. 13; Paris İklim Sözleşmesi Başlangıç, parag.3; BMİDÇS, madde 3.

⁶⁸ Rio Bildirgesi, 7. İlke.

⁶⁹ 1971 tarihli Özellikle Su Kuşları Yaşam Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlara İlişkin Sözleşme (1982 ve 1987’de değiştirilmiştir), Başlangıç.

⁷⁰ UDKB Çevresel Hukukun Üstünlüğüne Dair Dünya Bildirgesi, (2016), In Dubio Pro Natura (Şüpheden Doğa Yararlanır) başlıklı 5. İlke.

3. Komite üyeleri, taraflarca kendi vatandaşları arasından seçilecek ve kişisel sıfatlarıyla görev yapacak, eşit coğrafi dağılım ve dengeli cinsiyet temsilinin yanı sıra farklı medeniyet biçimlerinin ve temel hukuk sistemlerinin temsili de dikkate alınacaktır.

4. Komite üyeleri, taraflarca aday gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilecektir. Her bir taraf kendi vatandaşları arasından bir kişiyi aday gösterebilir.

5. Komiteye yapılacak ilk seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç altı ay içinde ve daha sonra her iki yılda bir yapılır. Her seçim tarihinden en az dört ay önce, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri taraflara bir davet mektubu göndererek onları iki ay içinde adaylarını sunmaya davet eder. Genel Sekreter, daha sonra bu şekilde aday gösterilen tüm kişilerin, kendilerini aday gösteren tarafları da belirterek alfabetik sıraya göre bir listesini hazırlayacak ve bunu bu Sözleşmenin Taraflarına sunacaktır.

6. Komiteye seçimler, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin davet ettiği taraf toplantılarında yapılacaktır. Tarafların üçte ikisinin yeterli çoğunluğu oluşturacağı toplantılarda, Komiteye seçilen kişiler, en fazla oyu ve hazır bulunan ve oy kullanan Tarafların temsilcilerinin salt çoğunluğunu alan kişiler olacaktır.

7. Komite üyeleri dört yıllık süre için seçilirler. Yeniden aday gösterilmeleri halinde yeniden seçilme hakkına sahiptirler. İlk seçimde seçilen beş üyenin görev süresi iki yıl sonunda sona erer; bu beş üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra toplantı başkanı tarafından kura ile belirlenir.

8. Komite üyelerinden birinin vefat etmesi, istifa etmesi veya herhangi bir nedenle Komite görevlerini artık yerine getiremeyeceğini beyan etmesi halinde, üyeyi aday gösteren taraf, Komitenin onayına bağlı olarak, kendi vatandaşları arasından görev süresinin geri kalan kısmı için görev yapacak başka bir uzmanı atayacaktır.

9. Komite, kendi prosedür kurallarını belirleyecektir.

10. Komite, görevlilerini iki yıllık bir süre için seçecektir.

11. Komite toplantıları genellikle Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde veya Komite tarafından uygun olduğu belirlenen başka bir yerde yapılacaktır. Komite genellikle her yıl toplanacaktır. Komite toplantılarının süresi, gerekirse, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun onayına bağlı olarak, bu Sözleşmenin taraflarının yapacağı bir toplantıyla belirlenecek ve gözden geçirilecektir.

12. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komitenin bu Sözleşme kapsamındaki işlevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli personel ve olanakları sağlayacaktır.

13. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun onayı ile Komite üyeleri, Genel Kurulun belirleyeceği hükümler ve koşullar çerçevesinde Birleşmiş Milletler kaynaklarından ücret alacaklardır.⁷¹

Madde 28. Komiteye Sunulan Raporlar⁷²

1. Bu Sözleşmenin tarafları, Sözleşmede belirtilen hak ve yükümlülüklerimize saygı gösterilmesini sağlamak ve uygulamayı desteklemek amacıyla alınan tedbirlere ve kaydedilen ilerlemeye ilişkin her iki yılda bir rapor sunacaklardır.

2. Raporlar, alınan tedbirlerin etkililiğini ve tarafların bu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirirken karşılaştıkları zorlukları açıklayacaktır.

3. Tüm raporlar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunulacak; Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri raporların kopyalarını Ekonomik ve Sosyal Konseyine ve Komitesine iletacaktır.

4. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komite ile istişarede bulunduğundan sonra, raporların kopyalarını veya kendi yetki alanlarına giren kısımlarını ilgili uzman kuruluşlara iletir.

5. Komite, taraflarca sunulan tüm raporları incelemek ve Ekonomik ve Sosyal Konseyine tavsiyelerde bulunmakla yükümlüdür.

6. Taraflar, 5. paragraf uyarınca yapılan herhangi bir tavsiyeye veya Komite raporunda yer alan herhangi bir öneriye ilişkin yorumlarını Ekonomik ve Sosyal Konseye sunacaklardır.

Madde 29. Devletlerarası Başvurular

Bu Sözleşmenin taraflarından herhangi biri, bu Sözleşmenin başka bir tarafça ihlal edildiğine ilişkin iddialarını Komiteye sunabilir.

Madde 30. Bireysel Başvurular

1. Komite, bir tarafın yargı yetkisi altındaki, bu Sözleşmede belirtilen hak veya yükümlülüklerden birinin o tarafça ihlal edildiğini iddia eden mağdur kişi veya gruplardan veya bunlar adına yapılan her türlü başvuruyu değerlendirecektir.

⁷¹ Çocuk Hakları Sözleşmesi, madde 43; Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 34.

⁷² MSHUS, madde 40; ESKHUS, madde 17.

2. Bireyler veya birey grupları adına bir başvuru yapılması halinde, başvuru sahiplerinin rızası olmaksızın adına hareket etmeyi haklı çıkarmadığı sürece, bir başvuru yalnızca başvuru sahiplerinin rızasıyla yapılabilir.⁷³

Madde 31. Prosedür

Bu Sözleşmenin 29. ve 30. maddeleri uyarınca yapılan başvurular, anılan Sözleşmenin Ekinde belirtilen prosedüre uygun olarak ele alınacaktır.

Madde 32. Koruyucu Önlemler

Taraflar, kendi yetki alanları altındaki kişilerin, bu Sözleşmenin 29 ve 30. maddeleri uyarınca Komiteye başvuruları neticesinde herhangi bir kötü muameleye veya tehdide maruz kalmamalarını sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.⁷⁴

Madde 33. Uzman Tavsiyesi

1. Komite, uygun göreceği şekilde ve ilgili tarafın rızasıyla, teknik tavsiye veya ihtiyaçlara işaret eden başvuru ve soruşturmaya ilişkin görüş veya tavsiyelerini Birleşmiş Milletler uzman kuruluşlarına, fonlarına ve programlarına ve diğer yetkili organlara var ise tarafın bu görüş ve tavsiyelere ilişkin gözlemleri ve önerileriyle birlikte teknik tavsiye veya yardıma ihtiyaç olduğunu gösteren bilgileri iletacaktır.

2. Ayrıca, Komite, ilgili tarafın rızasıyla, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanmasında ilerleme kaydetmelerine yardımcı olması muhtemel uluslararası tedbirlerin tavsiye edilebilirliği hususunda, her birinin kendi yetki alanına giren konularda olmak üzere bu Sözleşme kapsamında değerlendirilen başvurulardan kaynaklanan ve karar vermelerine yardımcı olabilecek herhangi bir konuyu bu tür organların dikkatine sunabilecektir.

3. Bu Sözleşmede belirtilen hakların daha iyi uygulanması ve böylece bu Sözleşme bağlamında çevre hakları alanında ulusal kapasitelerin geliştirilmesine katkıda bulunulması amacıyla ve ilgili tarafın rızasıyla, taraflara uzman ve teknik yardım sağlamak için, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun ilgili prosedürlerine uygun olarak, Birleşmiş Milletlerin mali düzenlemeleri ve kurallarına uygun olarak yönetilecek bir güven fonu oluşturulacaktır.

⁷³ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 2.

⁷⁴ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 13.

4. Anılan bu maddenin hükümleri, her bir tarafın bu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirme yükümlülüklerine halel getirmez.⁷⁵

Madde 34. Komitenin Yıllık Raporu

Komite, yıllık raporunda, bu Sözleşme kapsamındaki faaliyetlerinin bir özetini sunacaktır.⁷⁶

KISIM V: SON HÜKÜMLER

Madde 35. İmza, Onay, Uygun Bulma, Kabul ve Katılma

1. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletlere üye herhangi bir devletin, onun uzman kuruluşlarının ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarının _____'den _____'e kadar imzasına açık olacaktır.⁷⁷

2. Bu Sözleşme, devletlerin ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarının onayına, uygun bulmasına veya kabulüne tabi olacaktır. Sözleşmenin imzaya kapatıldığı tarihin ertesi gününden itibaren devletlerin ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarının katılımına açık olacaktır. Onaylama, uygun bulma, kabul ve katılma belgeleri depozitöre tevdi edilecektir.⁷⁸

3. Depozitör, bu Sözleşmeyi imzalayan ve onu onaylayan, uygun bulan, kabul eden veya ona katılan tüm Devletlere ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarına, her onay, onay, kabul veya katılma belgesinin tevdi konusunda bilgi verecektir.

4. “Bölgesel Entegrasyon Kuruluşları” belirli bir bölgedeki ege-men devletler tarafından oluşturulan ve üye devletlerinin bu Sözleşme kapsamında düzenlenen konulara ilişkin yetkilerini devrettiği bir örgüt anlamına gelir. Bu tür kuruluşlar, onay, uygun bulma, kabul veya katılma belgelerinde, bu Sözleşmenin düzenlediği konulara ilişkin yetkileri-

⁷⁵ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 14.

⁷⁶ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 15.

⁷⁷ ESKHUS, madde 26; Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 42; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 65.

⁷⁸ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 43; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 66.

nin kapsamını deklare edeceklerdir. Akabinde, yetkileri kapsamındaki herhangi bir ilgili değişikliği de depozitöre bildireceklerdir.⁷⁹

5. Bu Sözleşmede “ taraflar” a yapılan yollamalar, yetki sınırları dâhilinde bölgesel entegrasyon örgütlerini de kapsayacaktır.⁸⁰

6. Bölgesel entegrasyon kuruluşları, kendi yetki alanlarına giren konularda, oy kullanabilirler. Oyları, bu Sözleşmeye taraf üyelerinin sayısı kadardır. Bu kuruluşlar, üye devletlerinin oyunu kullandığı durumlarda oy kullanamazlar. Bu kural tersi için de geçerlidir.⁸¹

Madde 36. Yürürlüğe Girme

1. Bu Sözleşme, otuzuncu onay, uygun bulma, kabul veya katılma belgesinin depozitöre tevdi edilmesinden sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girecektir.

2. Söz konusu otuzuncu belgenin tevdi edilmesinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayan, uygun bulan, kabul eden veya katılan her Devlet veya bölgesel entegrasyon kuruluşu için Sözleşme, söz konusu belgenin sunulduğu tarihten sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girecektir.⁸²

3. Yukarıdaki 1. ve 2. paragrafların amaçları doğrultusunda, bölgesel entegrasyon kuruluşu tarafından tevdi edilen herhangi bir belge, Sözleşmeye taraf devletler tarafından tevdi edilen belgelere ek olarak sayılmayacaktır.⁸³

Madde 37. Geçici Başvuru

1. Bu Sözleşme, imza veya onay, uygun bulma, kabul veya katılma belgesinin sunulması sırasında depozitöre yazılı olarak bildirimde bulunularak geçici olarak uygulanmasına izin veren bir Devlet veya böl-

⁷⁹ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 44/1; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 67/2.

⁸⁰ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 44/2.

⁸¹ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 44/4; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 64/2.

⁸² Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 45; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 68/2.

⁸³ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 44/3; Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 68/3.

gesel entegrasyon kuruluşu tarafından geçici olarak uygulanabilir. Söz konusu geçici uygulama, bildirim depozitör tarafından alındığı tarihten itibaren geçerli olacaktır.

2. Bir Devletin veya bölgesel entegrasyon kuruluşunun geçici uygulaması, bu Sözleşmenin söz konusu Devlet veya bölgesel entegrasyon kuruluşu açısından yürürlüğe girmesiyle veya söz konusu Devletin veya bölgesel entegrasyon kuruluşunun geçici uygulamayı sona erdirmeye iradesini yazılı olarak depozitöre bildirmesiyle sona erecektir.⁸⁴

Madde 38. Depozitör

Sözleşmenin depozitörlük görevini Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri yürütür.⁸⁵

Madde 39. Çekinceler

Bu Sözleşmenin hükümlerine hiçbir çekince konamaz.⁸⁶

Madde 40. Değişiklikler

1. Bu Sözleşmeye taraf her devlet değişiklik önerebilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunabilir. Genel Sekreter, tüm değişiklik önerilerini taraf devletlere göndererek, önerileri değerlendirmek ve karara bağlamak üzere bir taraflar konferansının toplanmasından yana olup olmadıklarını belirtmelerini ister. Böyle bir bildirim yapıldığı tarihten itibaren dört ay içinde, taraf devletlerin en az üçte birinin taraflar konferansı yapılmasını tercih etmesi halinde, Genel Sekreter, bu konferansı Birleşmiş Milletler himayesinde toplayacaktır. Taraflar Konferansında hazır bulunan ve oy kullanan taraf devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik, onay için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulacaktır.⁸⁷

---

⁸⁴ Ulusal Yargı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına İlişkin Sözleşme, madde 69; Yasadışı Bildirilmeyen ve Düzenlenmemiş Balıkçılığın Önlenmesi, Caydırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Liman Devleti Tedbirleri Anlaşması (2009), madde 32; Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin İki Taraflı Balık Stoklarının ve Yüksek Derecede Göç Eden Balık Stoklarının Korunması ve Yönetimine İlişkin Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (1995), madde 41; Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin XI. Kısımının Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (1994), madde 7.

⁸⁵ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 41.

⁸⁶ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, madde 37; BMİDÇS, madde 24; Paris İklim Sözleşmesi, madde 29; Escazú Sözleşmesi, madde 23.

⁸⁷ ESKHUS, madde 29.

2. Değişiklikler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylandığında ve bu Sözleşmenin taraflarının üçte ikisi tarafından kabul edildiğinde yürürlüğe girer.

3. Bu maddenin 1. paragrafı uyarınca kabul edilen ve onaylanan bir değişiklik, tevdi edilen kabul belgelerinin sayısının, değişikliğin kabul edildiği tarihte tarafların üçte ikisine ulaşmasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girecektir. Bundan sonra değişiklik, herhangi bir taraf için kendi kabul belgesinin tevdi edilmesini takip eden otuzuncu günde yürürlüğe girecektir. Bir değişiklik yalnızca onu kabul eden taraflar için bağlayıcı olacaktır.⁸⁸

Madde 41. Depozitör Tarafından Yapılan Bildirimler

35. maddenin 3. paragrafında belirtilen bildirimlerden bağımsız olarak, depozitör, 35. maddenin 1. paragrafına yollamada bulunulan tüm Devletlere ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarına aşağıdaki konularda bilgi verecektir:

a) bu Sözleşmeye ilişkin imzalar ve 35. madde uyarınca tevdi edilen onay, uygun bulma, kabul ve katılma belgeleri;

b) 36. madde uyarınca bu Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih ve 40. madde uyarınca yapılan değişikliklerin yürürlüğe gireceği tarih.

Madde 42. Orijinal Metinler

1. Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri eşit derecede geçerli olan bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler arşivlerinde saklanacaktır.

2. Depozitör, bu Sözleşmenin onaylı kopyalarını 35. maddenin 1. paragrafında belirtilen tüm Devletlere ve bölgesel entegrasyon kuruluşlarına iletacaktır.

Aşağıda imzaları bulunan ve kendi hükümetleri tarafından usulüne uygun olarak yetkilendirilen tam yetkili temsilciler, bu Sözleşmeyi temsil ettikleri devlet namına imzalamışlardır.

---

⁸⁸ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, madde 47.

Ek – Başvurular Prosedürü**A – Bireysel Başvurular****Madde 1. Başvurunun Sunulması**

Bu Sözleşmenin 30. maddesi kapsamındaki bireysel başvurular, bir tarafın yargı yetkisinde olan, bu Sözleşmede belirtilen haklardan herhangi birinin ihlali nedeniyle mağdur olduğunu iddia eden bireyler veya birey grupları tarafından veya onlar adına yapılabilir. Anılan bireyler veya birey grupları adına bir başvurunun sunulması durumunda, başvuru bu tür bir onay olmadan onlar adına hareket etmeyi haklı gösteremediği sürece, bu onların rızasıyla olacaktır.⁸⁹

Madde 2. Kabul Edilebilirlik

1. Komite, mevcut iç hukuk yollarının tümünün tüketildiği tespit edilmedikçe bir başvuruyu değerlendirmeyecektir. İç hukuk yollarının uygulanmasının makul olmayan bir şekilde uzatılması durumunda bu kural uygulanmaz.

2. Komite aşağıdaki durumlarda bir başvuruyu kabul edilemez bulur:

a) Başvurunun bir yıl içerisinde yapılmasının mümkün olmadığına ispat edildiği durumlar hariç olmak üzere; başvuru sahibinin, başvuruyu iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren bir yıl içinde yapmaması;

b) Başvuruya konu edilen olayların, Sözleşmenin ilgili tarafı açısından yürürlüğe girmesinden önce gelmiş ve bu tarihten sonra devam etmiyor olması;

c) Aynı konunun Komite tarafından daha önce incelenmiş veya başka bir uluslararası prosedür veya çözüm usulü kapsamında incelenmesi veya değerlendirilmesi;

d) Bu Sözleşmenin hükümleriyle bağdaşmaması;

e) Açıkça dayanaktan yoksun olması, yeterince ispat edilememesi veya sadece kitle iletişim araçlarıyla yayılan raporlara dayanması;

f) Başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması; veya

g) Başvurunun anonim olması veya yazılı olmaması.⁹⁰

⁸⁹ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 2.

⁹⁰ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 3.

Madde 3. Açık Dezavantaj

Komite, gerekli olduğu takdirde, başvuru sahibinin açık bir dezavantaja maruz kaldığını ortaya koymayan bir başvuruyu, başvurunun genel öneme sahip ciddi bir konuyu gündeme getirdiği kanaatine varmadığı sürece, değerlendirmeyi reddedebilir.⁹¹

Madde 4. Geçici Tedbirler

1. Başvurunun alınmasından sonra ve esasa ilişkin bir karara varılmadan önce herhangi bir zamanda Komite, ilgili tarafa, ivedilikle değerlendirilmek üzere, iddia edilen ihlallerin mağduruna veya mağdurlarına olası telafisi mümkün olmayan zararları önlemek için, tarafın istisnai durumlarda gerekli olabilecek geçici tedbirleri alması yönünde bir talep iletebilir.

2. Komitenin 1. paragraf uyarınca takdir yetkisini kullanması, başvurunun kabul edilebilirliğine veya esasına ilişkin bir tespit anlamına gelmez.⁹²

Madde 5. İletim

1. Komite, ilgili taraf devlete atıfta bulunulmadan bir başvuruyu kabul edilemez bulmadıkça, işbu Protokol kapsamında kendisine sunulan herhangi bir başvuruyu gizlilik içinde ilgili taraf devletin dikkatine sunacaktır.

2. Bu iletimi alan taraf devlet, konuyu açıklığa kavuşturan yazılı açıklamaları veya beyanları ve varsa bu taraf devlet tarafından sağlanmış olabilecek çözümü 6 ay içinde Komiteye sunacaktır.⁹³

Madde 6. Dostane Çözüm

1. Komite, bu Sözleşmede belirtilen yükümlülöklere saygı temelinde, meselenin dostane bir çözüme kavuşturulması amacıyla ilgili taraflara iyi niyet ziyaretinde bulunacaktır.

2. Dostane çözüme ilişkin bir anlaşma, bu Sözleşme kapsamındaki başvurunun değerlendirilmesini sona erdirir.⁹⁴

---

⁹¹ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 4.

⁹² ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 5.

⁹³ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 6.

⁹⁴ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 7.

Madde 7. İnceleme

1. Komite, bu Sözleşmenin 30. Maddesi kapsamında alınan başvuruları, kendisine sunulan tüm belgeler ışığında, bu belgelerin ilgili taraflara iletilmesi koşuluyla inceleyecektir.

2. Komite, bu Sözleşme kapsamındaki başvuruları incelerken kapalı toplantılar yapacaktır.

3. Komite, bu Sözleşme kapsamında bir başvuruyu incelerken, uygun olduğu ölçüde diğer Birleşmiş Milletler organlarından, uzman kuruluşlar, fonlar, programlar ve mekanizmalardan ve bölgesel insan hakları sistemleri de dâhil olmak üzere diğer uluslararası örgütlerden gelen ilgili belgelere ve ilgili tarafın gözlemlerine veya yorumlarına başvurabilir.

4. Komite, bu Sözleşme kapsamındaki başvuruları incelerken, ilgili tarafın bu Sözleşmenin I. kısmı uyarınca attığı adımların uygunluğunu değerlendirecektir. Bunu yaparken, Komite, ilgili tarafın bu Sözleşmede belirtilen hakların uygulanmasına yönelik bir dizi olası politika önlemini benimseyebileceğini akılda tutacaktır.⁹⁵

Madde 8. İzleme

1. Komite, bir başvuruyu inceledikten sonra, başvuruya ilişkin görüşlerini, varsa tavsiyeleriyle birlikte ilgili taraflara iletir.

2. İlgili Taraf, varsa tavsiyeleriyle birlikte Komitenin görüşlerini de gereken şekilde dikkate alacak ve Komitenin görüş ve tavsiyeleri ışığında gerçekleştirilen her türlü eyleme ilişkin bilgileri de içeren yazılı bir yanıtı altı ay içinde Komiteye sunacaktır.

3. Komite, ilgili Tarafı, eğer varsa, Komite tarafından uygun görülenler de dahil olmak üzere, Tarafın bu Sözleşmenin 28. maddesi kapsamındaki sonraki raporlarında, görüş veya tavsiyelerine yanıt olarak aldığı tedbirler hakkında daha fazla bilgi sunmaya davet edebilir.⁹⁶

B – Devletlerarası Başvurular**Madde 9. Prosedür**

Bu Sözleşmenin 29. maddesi uyarınca devletlerarası başvuru aşağıdaki prosedüre uygun olarak ele alınacaktır:

⁹⁵ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 8.

⁹⁶ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 9.

a) Bir taraf, diğer tarafın Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediği kanaatindeyse, yazılı başvuru yoluyla meseleyi söz konusu tarafın dikkatine sunabilir. Taraf ayrıca meseleyi Komiteye bildirebilir. Başvurunun alınmasından sonraki üç ay içinde, kendisine başvuru yöneltilen taraf, başvuruyu gönderen Tarafa konuyu açıklığa kavuşturan, mümkün ve ilgili olduğu ölçüde, meseleyle ilgili olarak alınmış, beklemede olan veya mevcut olan ulusal prosedürlere ve çözüm yollarına atıfları içermesi gereken, meseleyi açıklığa kavuşturan yazılı bir açıklama veya başka bir beyanı iletacaktır;

b) Mesele, ilk bildirim kendisine başvuru yöneltilen tarafça alınmasından sonraki altı ay içinde ilgili her iki tarafı da tatmin edecek şekilde çözülemezse, taraflardan her biri meseleyi Komiteye ve diğer tarafa bildirimde bulunmak suretiyle Komiteye havale etme hakkına sahip olacaktır;

c) Komite, kendisine iletilen bir meseleyi ancak meseleyle ilgili olarak mevcut tüm iç hukuk yollarına başvurulduğunu ve bu iç hukuk yollarının tüketildiğini tespit ettikten sonra ele alacaktır. İç hukuk yollarının tüketilmesinin makul olmayan bir şekilde uzatılması durumunda bu kural uygulanmaz;

d) (c) bendi hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Komite, bu Sözleşmede belirtilen yükümlülüklerimize saygı temelinde sorunun dostane bir çözüme kavuşturulması amacıyla ilgili taraflara iyi niyet ziyaretinde bulunacaktır;

e) Komite, bu madde kapsamındaki başvuruları incelerken kapalı toplantılar yapacaktır;

f) (b) bendi uyarınca kendisine iletilen herhangi bir meselede Komite, ilgili taraflardan (b) bendinde belirtilen ilgili her türlü bilgiyi sağlamalarını talep edebilir;

g) (b) bendinde yollamada bulunulan ilgili taraflar, mesele Komite tarafından değerlendirilirken temsil edilme ve sözlü ve/veya yazılı olarak öneri sunma hakkına sahip olacaktır;

h) Komite, (b) bendi kapsamındaki bildirim alındığı tarihten sonra gereken tüm menfaatleri gözeterek bir rapor sunacaktır;

i) Her konuda, rapor ilgili taraflara iletilecektir.⁹⁷

⁹⁷ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 10.

Madde 10. Soruşturma

1. Komite, bir tarafın bu Sözleşmede belirtilen haklardan herhangi birinin ciddi veya sistematik bir şekilde ihlal edildiğini gösteren güvenilir bilgi alması halinde, o tarafı bu bilgilerin incelenmesinde iş birliği yapmaya ve bu amaçla Sözleşmeyle ilgili bilgilere ilişkin gözlemlerini sunmaya davet edecektir.

2. Komite, ilgili tarafça sunulmuş olabilecek gözlemleri ve kendisine sunulan diğer güvenilir bilgileri dikkate alarak, bir veya daha fazla üyesini bir soruşturma yürütmek ve Komiteye derhal rapor vermekle görevlendirebilir. Gerektiğinde ve tarafın rızasıyla, soruşturma anılan taraf devletin topraklarına bir ziyareti de içerebilir.

3. Soruşturma, gizli olarak yürütülecek ve her aşamasında ilgili tarafın iş birliği aranacaktır.

4. Komite, soruşturmanın bulgularını inceledikten sonra, bu bulguları yorum ve tavsiyeleriyle birlikte ilgili tarafa iletacaktır.

5. İlgili taraf, Komite tarafından kendisine iletilen bulguları, yorumları ve tavsiyeleri aldıktan sonra altı ay içinde gözlemlerini Komiteye sunacaktır.

6. 2. paragrafa uygun olarak yürütülen bir soruşturmaya ilgili olarak bu tür işlemler tamamlandıktan sonra, Komite, ilgili tarafla istişarede bulunduktan sonra, yıllık raporuna sürecin sonuçlarının özet bir açıklamasını dâhil etmeye karar verebilir.⁹⁸

Madde 11. İzleme

1. Komite, ilgili tarafı, bu Sözleşmenin 28. maddesi kapsamındaki raporuna, 10. madde uyarınca yürütülen bir soruşturmaya yanıt olarak alınan tedbirlerin ayrıntılarını dâhil etmeye davet edebilir.

2. Komite, gerekirse, 10. maddenin 5. paragrafında belirtilen altı aylık sürenin bitiminden sonra, ilgili tarafı, bu tür bir soruşturmaya istinaden alınan tedbirler konusunda kendisini bilgilendirmesini isteyebilir.⁹⁹

---

⁹⁸ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 11.

⁹⁹ ESKHUS, İhtiyari Protokol, madde 12.